

SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF DIVORCE: REGIONAL PANEL DATA ANALYSIS FOR TURKEY

Arif İGDELI¹
Merve AY²

Abstract

The aim of this research is to identify the socio-economic determinants of divorce in Turkey and four sub regions in the 2008-2017 period by analyzing the panel data. Also, this research examine whether the effect of female employment on divorce differs by sector or not. According to findings of the analysis, per capita income level, female employment in agriculture sector, female education level and male unemployment level have a positive effect on divorce across Turkey. These impacts differ between regions classified by socio-economic development. Income level and education level of women are the main determinants of divorce in the regions with high socio-economic development level, whereas female education level and male unemployment level are the main determinants of divorce in regions with low socio-economic development level. In addition, the effect of female employment on divorce rate varies in agricultural sectors in comparison to non-agricultural sectors. The reasons for this difference are that the independence effect is more dominant than the income effect for the working women in the agricultural sector, and that the independence and income effects are not dominant over each other for the working women in the industry and service sectors.

Article History:

Date submitted:

6 January 2020

Date accepted:

17 February 2021

Jel Codes:

R11, R23, J16, J12,
O13

Keywords:

Regional economics,
Female employment,
Divorce, Socio-
economic
development,
Agriculture sector

Suggested Citation: İğdeli, A. & Ay, M. (2021). Socio-Economic Determinants of Divorce: Regional Panel Data Analysis. *Sivas Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 22(1), 1-22.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, arifigdeli@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5926-425X

² Arş. Gör. Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, merve12kaya@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9873-711X

BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL PANEL VERİ ANALİZİ

Arif İĞDELI¹
Merve AY²

Öz

Bu araştırmanın amacı 2008-2017 döneminde Türkiye genelinde ve dört alt bölgesinde boşanmanın sosyo-ekonomik belirleyicilerini panel veri yöntemi yardımıyla analiz etmektir. Bu çalışmada ayrıca kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisinin sektöre göre farklılaşp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye genelinde gelir düzeyi, tarım sektöründeki kadın istihdamı, kadının eğitim düzeyi ve erkeğin işsizlik düzeyinin boşanma üzerinde artırıcı etkisi vardır. Türkiye genelinde tespit edilen bu etkiler sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre sınıflandırılan bölgeler arasında farklılaşmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesi yüksek olan bölgelerde boşanmanın temel belirleyicileri gelir düzeyi ve kadının eğitim düzeyi iken, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerde ise boşanmanın temel belirleyicileri kadının eğitim düzeyi ve erkeğin işsizlik düzeyidir. Bununla birlikte kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisi tarım ve tarım dışı sektörler arasında farklılık göstermektedir. Bu farklılığın nedeni tarım sektöründe çalışan kadınlar üzerinde bağımsızlık etkisinin gelir etkisine göre daha baskın olması ve sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan kadınlar üzerinde ise bağımsızlık ve gelir etkilerinin birbirleri üzerinde baskın olmamalarından kaynaklanmaktadır.

Makale Geçmişi:

İletilen Tarih:

6 Ocak 2020

Kabul Tarihi:

17 Şubat 2021

Jel Kodları:

R11, R23, J16, J12,
O13

Anahtar Kelimeler:

Bölgesel ekonomi,
Kadın istihdamı,
Boşanma, Sosyo-
ekonomik gelişmişlik,
Tarım sektörü

Önerilen Alıntı: İğdeli, A., & Ay, M. (2021). Boşanmanın Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Türkiye İçin Bölgesel Panel Veri Analizi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-22.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, arifigdeli@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5926-425X

² Arş. Gör. Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, merve12kaya@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9873-711X

1. GİRİŞ

Sosyal, ekonomik, kültürel, politik ve hukuki süreçlerden oldukça etkilenen dinamik bir kurum olan aile kurumu; tarihsel süreç boyunca en çok endüstriyel devrimlerinden etkilenmiştir. Bu etkilenmeyle birlikte aile kurumunu ilgilendiren evlenme, boşanma ve çocuk yapma gibi kararlarda sürekli bir değişim gözlenmiştir (Giddens, 2012:249-252). Bu değişimler sonucunda özellikle 1950’li yıllardan sonra geniş aile modeli çatırdamaya başlamış, evlilik kararlarında ebeveynlerin söz hakkı zayıflamış ve bireyin söz hakkı güçlenmiştir (Rothrauff, 2005:63). Bireyler toplumsal normların dikte ettiği faktörleri terk ederek, evliliğe cinsiyetin ön planda tutulduğu görev paylaşımı yerine sevgi, aşk ve romantizm gibi duygusal doyumu ön plana çıkararak anlamlar yüklemiştir (Sprecher vd., 1998:33).

Modern toplumla birlikte aile kurumunun oluşum şekli ve evliliğe yüklenen anlamlar yenilenirken, boşanmaya yüklenen anlamlar da oldukça farklılaşmıştır. 20. yüzyılın ortalarına dek Batı toplumlarında evliliklerin bozulması çok güç bir anlaşma üzerine kurulurken, 1960’lardan itibaren hata yokluğu ilkesi boşanma vakalarında artışın yaşanmasına yol açmıştır (Giddens, 2012, 263). Bu ilkeyle birlikte özellikle sanayileşmiş ülkelerde boşanma oranları artmış ve nikâhsız birliktelikleri kapsayan alternatif yaşam tarzları ortaya çıkmıştır. Refah toplumlarındaki sosyal güvenlik sisteminin güçlü olmasından dolayı aile birliğinin bozulması durumunda eşler ve çocuklar daha az maddi ve manevi sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu yüzden bu toplumlarda boşanma, huzursuz evliliklerin bitirilmesi için bir seçenek olarak düşünülmektedir (Aydın ve Baran, 2010:124). Ancak bu durum gelişmekte olan ülkelerde pek geçerli değildir. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik sisteminin zayıf olmasından dolayı aile birliğinin bozulması durumunda kadın ve çocuklar manevi ve maddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum kadınlar için boşanmanın çözümden ziyade sorun olarak algılanabilmesine neden olmaktadır (Demircioğlu, 2000: 58; Sucu, 2007: 80).

Kadının toplumsal yapı içerisindeki konumunun değişimi de aile kurumuna yüklenen anlamın farklılaşmasına neden olan faktörlerden biridir. Kadının toplumsal yapı içerisinde edilgen bir konumdan etkin bir konuma geçmesi; evlenme ve boşanma gibi sosyal olgularda modern yaşama özgü yeni durumlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde kadının iş hayatına aktif olarak katılması ailenin yapısal olarak küçülmesine ve aile içi ilişkilerde cinsiyet eşitliği kavramının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu sektörlerde kadın istihdamının artması evlenme ve boşanmada aile büyüklerinin kararı yerine kişisel kararların hâkim olmasının önünü açmıştır (Abadan, 1982, akt. Aydın ve Baran, 2010:120). Bu hâkimiyette kadınların istihdamı ile ortaya çıkan gelir ve bağımsızlık etkilerinin rolü oldukça fazladır. Gelir etkisine göre kadının işgücüne katılması geliri artırarak aile ilişkilerini pekiştirecek ve boşanma olasılığını düşürecektir. Bağımsızlık etkisine göre ise kadının işgücüne katılması kadınlara finansal olarak özerklik kazandıracak ve bu etki boşanma olasılığını artıracaktır (Bremmer ve Kesselring, 2004:188). Kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisini gelir ve bağımsızlık etkilerinin büyüklükleri belirleyecektir. Gelir etkisinin bağımsızlık etkisine göre baskın olması durumunda kadın istihdamının boşanma üzerinde etkisinin azaltıcı olması beklenirken, bağımsızlık etkisinin gelir etkisine göre baskın olması durumunda kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisinin artıcı olması beklenmektedir. Gelir ve bağımsızlık etkilerinin birbirine göre baskınlık durumunun kadınların istihdamda bulunduğu sektör ve topluma göre de değişkenlik göstermesi beklenmektedir. Eğitim düzeyi düşük olan kadınlar daha çok tarım sektöründe istihdam edilirken, eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar daha çok tarım dışı sektörler olan sanayi ve hizmet

BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL PANEL VERİ ANALİZİ

sektörlerinde istihdam edilmektedir. Bu yüzden kadınların tarım ve tarım dışı sektörlerdeki istihdamının boşanma üzerindeki etkileri arasında farklılık görülebilir.

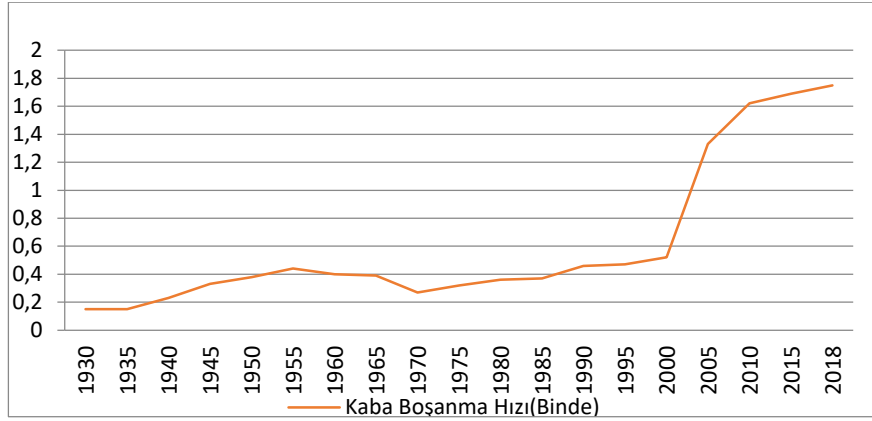
Kadın istihdamının yanında kadının eğitim düzeyi, işsizlik ve gelir düzeyi gibi sosyo-ekonomik faktörlerin de boşanma üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Eğitim düzeyi yükselen kadınların işgücü içerisinde önemli mevkilerde konumlanmaları onlara bir gelir artışı sağlamakta ve cinsiyetler arası ücret farkının ortadan kalkmasına yol açmaktadır. İşgücü piyasasında gelir düzeyi yüksek işlerde giderek kendisine daha fazla yer edinen kadınların doğurganlık hızları azalırken, boşanma hızlarında artış gözlenmektedir (Eckstein ve Lishitz, 2011:1677). Boşanma üzerinde etkisi olduğu düşünülen bir diğer ekonomik faktör de işsizliktir. İşsizliğin boşanma üzerindeki etkisinin cinsiyete, zamana ve topluma göre farklılık göstermesi beklenmektedir. Özellikle geleneksel toplumlarda erkeğin ailede gelir sağlayıcı olarak görülmesinden dolayı erkeğin işsiz kalmasının, kadının işsiz kalmasına göre boşanma kararında daha etkili olduğu düşünülmektedir (Sandalcılar, 2012:226-227). Ayrıca işsizlik oranlarının yüksek olduğu dönemlerde boşanmanın maliyetinin ve karı-koca olmanın varsayılan değerinin artması aile içindeki dayanışmayı artırarak boşanma olasılığını azaltmaktadır (Amato ve Beattie, 2011:706-709; Cafri ve Çukadar, 2018:419).

Toplumun en küçük birimi olarak bilinen aile içerisinde yaşanan huzursuzluklar aile bireylerinin yanında aileyle etkileşim halinde olan bütün bireyleri de etkilemektedir. Dolayısıyla bugün oldukça yaygın bir biçimde görülen boşanma vakaları artık yalnızca ailevi bir mesele olarak değil toplumsal bir mesele olarak da görülmektedir. Bu toplumsal meselenin sektörler ve bölgeler arasında farklılık gösterip göstermediği bu araştırmanın temel motivasyon unsurudur. Motivasyon çerçevesinde araştırmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki tarım ve tarım dışı sektörler arasında kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisinin farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. İkincisi ise boşanmanın belirleyicilerinin gelişmişlik derecesine göre sınıflandırılan bölgeler arasındaki değişkenliğini analiz etmektir. Bu etkilerin ortaya çıkarılmasında panel veri analizi yönteminden yararlanılmıştır.

Motivasyonun ve buna bağlı olarak amaçların yer aldığı giriş, genel değerlendirme ve tartışmaların yer aldığı sonuç bölümü hariç, araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben birinci bölümde Türkiye’de boşanma olgusuna yer verilmektedir. Ardından ikinci bölümde araştırmaya rehberlik eden alan yazını tanıtılmış ve ayrıca araştırmanın özgün değeri belirtilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmaya ilişkin veri seti, model ve tahmin yöntemleri sunulmuştur. Takip eden bölümde ise araştırmanın analizlerine ve sonuçlarına yer verilmektedir. Son bölümde ise sonuçlara bağlı olarak tartışma ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde politika yapıcılara ve gelecekte bu konuyu çalışacak olan araştırmacılara öneriler sunulacaktır.

2. TÜRKİYE’DE BOŞANMA OLGUSU

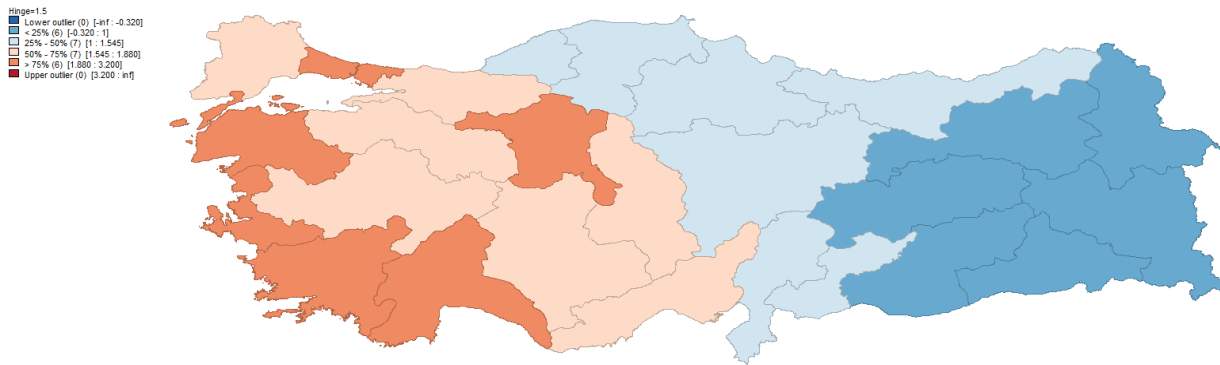
Batı ülkelerinde boşanma hızı 1950’lerden itibaren yürürlüğe konan yasal düzenlemelerle birlikte keskin bir şekilde artmaya başladı. Türkiye’de ise 2001 yılında gerçekleşen Medeni Kanun’daki değişikliğin ardından boşanma hızında ivmelenme gerçekleşti (Caarls ve De Valk, 2018:611-612). Bu ivmelenmeyi ve boşanma hızının dönemler itibarıyla gösterdiği değişimi incelemek için Türkiye’nin kuruluşundan bugüne kadar boşanma hızının yıllık verileri Şekil 1’de resmedilmektedir.

Şekil 1: Türkiye'de Kaba Boşanma Hızı

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2013

Şekil 1'e göre Türkiye'de 1930-2001 döneminde boşanma hızı doğrusal bir trend eğiliminde değildir. Aksine bu dönemde boşanma hızında yüksek düzeyde olmasa da dalgalanmalar gözlenmektedir. 1930 yılında 0,15 olan boşanma hızı, 1950 yılında 0,38, 1970 yılında 0,27, 1990 yılında 0,46 ve 2000 yılında 0,52 düzeyindedir. 2001 yılında gerçekleşen medeni kanundaki değişimin ardından boşanma hızında keskin bir artış yaşanmıştır. Bu değişimin ardından boşanma hızı 2005 yılında 1,33, 2010 yılında 1,62 ve 2018 yılında 1,75 düzeyine yükselmiştir. Böylece 2018 yılında Türkiye'deki boşanma hızı Avrupa Birliği'nin ortalamasına (2016 yılı itibariyle 1,9) yaklaşmıştır (Eurostat, 2018). Her ne kadar Türkiye geneli boşanma hızı Avrupa Birliği ülkelerinin ortalama boşanma hızıyla benzerlik gösterse de, ülke içinde önemli farklılıklar gözlenmektedir. Örneğin 2018 yılında İzmir bölgesinde boşanma hızı 2,79 iken, Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri'nin içinde bulunduğu TRB2 bölgesinde boşanma hızı 0,33'tür (TUİK, 2018). Ülke içinde gözlenen bu farklılık 2018 yılı boşanma hızı verileri yardımıyla Şekil 2'de Türkiye haritası üzerinde resmedilmektedir.

Şekil 2. Türkiye Düzey II Bölgelerinde Boşanma Hızı

Kaynak: TUİK (2018) verileri ile yazarlarca oluşturulmuştur.

Şekil 2'ye göre sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre birinci ve ikinci bölgede yer alan Türkiye'nin batı bölgesinde yer alan yerleşim yerlerinde ve başkentinde boşanma hızı yüksek

BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL PANEL VERİ ANALİZİ

düzeyde iken, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre üçüncü ve dördüncü bölgede yer alan Türkiye'nin doğu bölgelerindeki yerleşim yerlerinde boşanma hızı düşük düzeydedir. Yani Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan bölgelerinde boşanma hızı Avrupa Birliği ortalamasının bile üstüneyken, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerinde boşanma hızı Türkiye ortalamasının oldukça aşağısındadır. Bölgeler arasında görülen bu farklılık araştırmacıların dikkatini çekmekte ve bu farklılığın nedenlerini tespit etmek için yapılan araştırmalardan bazıları literatürde sunulmaktadır.

3. LİTERATÜR

İktisat alan yazınında boşanmanın sosyo-ekonomik belirleyicilerine yönelik çok sayıda araştırma dikkat çekmektedir. Bu araştırmalarda boşanmanın sosyo-ekonomik belirleyicileri olarak sıklıkla kadın istihdamı, kadın işgücüne katılımı, işsizlik oranı, kadının eğitim düzeyi ve gelir düzeyi gibi değişkenler tercih edilmektedir. Bremmer ve Kesselring (2002), Eckstein ve Lifshitz (2011), Kutlar vd. (2012), Üçler ve Kızılkaya (2014), Alpekin ve Luo (2015), Kutlar vd. (2016), Erkan (2017) gibi araştırmacılar kadın işgücüne katılımı ve kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Topbaş ve Kurt (2017), Amato ve Beattie (2011) ve Sandalcılar (2012) gibi araştırmacılar da işsizliğin boşanma üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Kutlar vd. (2016), Caarls ve De Valk (2018) ve Cafri ve Çukadar (2018) gibi araştırmacılar da gelir düzeyinin boşanma üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Eğitim düzeyinin boşanma üzerindeki etkisini de Eckstein ve Lifshitz (2011), Erkan (2017) ve Caarls ve De Valk (2018) gibi araştırmacılar analiz etmişlerdir. Bu değişkenlerden farklı olarak literatürde ücret haddinin, yasal düzenlemelerin, genç işsizliğin, doğurganlık hızının, kişi başı elektrik tüketiminin ve kentleşme düzeyinin boşanma üzerindeki etkisi araştırmacılar tarafından analiz edilmiştir. Bu araştırmanın literatür kısmı boşanmanın sosyo-ekonomik belirleyicileri olduğu düşünülen yukarıda değinilen değişkenler ile boşanma arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalardan oluşmaktadır ve Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar	Birim, Zaman ve Analiz Yöntemi	Analiz Yöntemi	Bulgular
Bremmer ve Kesselring (2004)	Birleşik Devletler 1952-1995	Eşbütünlüşme	Kadın işgücüne katılımının ve gelir düzeyinin artışı boşanma hızını artırmaktadır.
Topbaş ve Kurt (2007)	Türkiye 1970-2005	VAR	İşsizlikten boşanmaya doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Amato ve Beattie (2011)	Birleşik Devletler (50 eyalet ve Kolombiya bölgesi) 1960-2005	Panel veri	1960-1980 döneminde işsizliğin boşanma hızı üzerinde pozitif yönlü etkisi var iken, 1980-2005 döneminde işsizliğin boşanma hızı üzerinde negatif yönlü etkisi vardır.
Eckstein ve Lifshitz (2011)	Birleşik Devletler 1964-2007	Dinamik panel veri	Kadınların eğitim düzeyindeki artış kadın istihdamını artırırken, cinsiyetler arası gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Ayrıca doğurganlık ve boşanma oranlarındaki değişim kadın istihdam oranlarındaki artışın yalnızca küçük bir kısmını açıklamaktadır.

Kutlar vd. (2012)	Türkiye 1988-2009	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	Kadınların işgücüne katılımı ve ücret haddi ile boşanma hızı arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Ayrıca boşanma hızı ile doğurganlık hızı arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Sandalcılar (2012)	Türkiye (Düzyey 2) 2001-2010	Panel veri	İşsizliğin kısa ve uzun dönemde boşanma üzerinde azaltıcı etkisi vardır.
Üçler ve Kızılkaya (2014)	Türkiye (Düzyey 1) 2004-2012	Panel eşbütünleşme	Kadın istihdam sayısındaki artışın boşanma üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır. Ayrıca Panel FMOLS ve Panel DOLS sonuçları bölgesel farklılıkların varlığını tespit etmektedir.
Alpekin ve Luo (2015)	OECD ülkeleri 1990-2012	Panel eşbütünleşme	Kadın işgücüne katılım boşanma hızını pozitif yönde etkilemektedir.
Kutlar vd. (2016)	Türkiye (Düzyey 2) 2004-2013	Panel veri	Kadınların işgücüne katılımının, toplam işsizlik oranının ve kişi başı gelir düzeyinin boşanma üzerinde pozitif yönlü etkileri vardır. Bu etkiler bölgeler arasında farklılık göstermektedir.
Erkan (2017)	Türkiye (Düzyey 2) 2007-2015	Panel veri	Kadınların işgücüne katılımı, işsizlik oranları, kadın eğitim seviyesi ve kişi başı elektrik tüketimi ile boşanma hızı arasında pozitif yönlü ilişki varken, erkek işsizlik oranı ile boşanma hızı arasında negatif yönlü ilişki vardır. Ayrıca bölgesel gelişmişlik düzeyi ile boşanma hızı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
Özer ve Topal (2017)	Türkiye (Düzyey 2) 2004-2016	Panel veri	Genç işsizliğin boşanma üzerinde artırıcı etkisi vardır. Ayrıca genç işsizlikten boşanmaya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Aksu (2018)	Türkiye 1980-2015	ARDL	İşsizliğin boşanma üzerinde uzun dönemde pozitif yönlü etkisi vardır. Büyüme oranları ile boşanma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
Caarls ve De Valk (2018)	Türkiye (Düzyey 1) 1973-2008	Panel veri	Kentleşme ve kişi başı gelir düzeyi boşanmanın önemli belirleyicileridir. Eğitim düzeyi ile boşanma arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Boşanmanın sosyo-ekonomik belirleyicileri bölgelerin gelişmişlik derecesine göre farklılaşmaktadır.
Cafri ve Çukadar (2018)	Türkiye (Düzyey 3) 2013	Mekansal	Kişi başı GSYH, kadın istihdamı, hastalık, lisanstan mezun olan kadın sayısı, suç sayısı, internete erişim ve erkeklerin evlilikten memnuniyetsizliği boşanma hızını artırırken, işsizlik oranı, ilköğretimden mezun olan kadın sayısı ve doğurganlık hızı boşanma hızını azaltmaktadır.
Gonzales-Val ve Marcen (2018)	İspanya (Düzyey 3) 1998-2013	Panel veri	İşsizlik ile boşanma arasındaki ilişki bölgeler arasında farklılık göstermektedir. İspanya'nın iç bölgelerinde işsizlik boşanmayı pozitif yönlü etkilerken, kıyı bölgelerinde ise işsizlik boşanmayı negatif yönlü etkilemektedir. Ayrıca yasal düzenlemeler boşanmayı artırmaktadır.
Vignoli vd. (2018)	Almanya, İtalya, Macaristan, Polonya (Hanehalkı anketleri) 2004-2005, 2008-2009	Regresyon	Kadın istihdamındaki artış İtalya ve Polonya'da boşanmayı artırmaktadır. Almanya ve Macaristan'da ise kadın istihdamı ile boşanma arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
Bayrak (2019)	Türkiye 1980-2017	Yapısal kırılmalı eşbütünleşme	İşsizlik ve boşanma arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL PANEL VERİ ANALİZİ

Tablo 1’de özetlenen araştırmalar temelinde şu noktaları belirtmekte yarar vardır. Boşanmanın sosyo-ekonomik belirleyicilerini inceleyen araştırmalarda; Bremmer ve Kesselring (2004), Topbaş ve Kurt (2007) ve Eckstein ve Lifshitz gibi araştırmacılar ülke geneli verilerden yararlanmayı tercih ederlerken, Amato ve Beattie (2011), Sandalcılar (2012) ve Kutlar vd. (2016) gibi araştırmacılar bölgesel verilerden yararlanmayı tercih etmektedirler. Ülke geneli ve bölgesel verilerin kullanıldığı bu araştırmalarda sosyo-ekonomik faktörlerin boşanma üzerindeki etkisinin yönü üzerinde araştırmacılar ortak bir uzlaşmaya varamamışlardır. Üçler ve Kızılkaya (2014), Cafri ve Çukadar (2018) gibi araştırmacılar kadın istihdamındaki artışın boşanma üzerinde pozitif yönlü etkisini tespit ederlerken, Vignoli vd. (2018) gibi araştırmacılar da kadın istihdamının boşanma üzerinde anlamlı bir etkisine rastlamamışlardır. Amato ve Beattie (2011) ve Gonzales-Val ve Marcen (2018) gibi araştırmacılar işsizliğin boşanma üzerindeki etkisini incelemişlerdir ve bu etkinin döneme ve mekâna göre değişkenlik gösterdiğini belirtmişlerdir. Eğitim ve gelir düzeyinin boşanma üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalarda genel eğilim, eğitim ve gelir düzeyindeki artışın boşanmayı hızlandırdığı yönündedir.

Literatür tablosu özeti, bölgesel verilerin kullanıldığı araştırmalarda sosyoekonomik faktörlerin boşanma üzerindeki etkisinin il bazında ve bölge bazında incelendiğine dikkat çekmektedir. Bölgesel bazda incelenen bu araştırmalarda, bölgeler sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre değil coğrafi yakınlığa göre belirlenmiştir. Sosyoekonomik faktörlerin boşanma üzerindeki etkisini sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre sınıflandırılan bölgeler örnekleminde inceleyen araştırmaya henüz literatürde rastlanılmamıştır. Ayrıca tarım ve tarım dışı sektörlerde kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisini bölgesel bazda Türkiye örnekleminde inceleyen araştırma da henüz literatürde tespit edilememiştir. Bu boşluklar araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

4. MODEL, VERİ VE YÖNTEM

Teorik çerçeve ve ampirik literatüre bağlı olarak sosyoekonomik faktörlerin boşanma üzerindeki etkisine dair tahminleme de Kutlar vd. (2016)’nin kullandıkları ekonometrik model tarım ve tarım dışı sektörlerdeki kadın istihdamını da içerecek şekilde genişletilerek Türkiye için analiz edilmiştir. Araştırmanın tahmin modeli aşağıdaki eşitlikte tanımlanmaktadır.

$$\text{Indiv}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{lngdp}_{it} + \beta_2 \text{ln tar}_{it} + \beta_3 \text{ln tar}_{d_{it}} + \beta_4 \text{ln ed}_{it} + \beta_5 \text{ln mun}_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

(1) numaralı eşitlikteki Indiv_{it} boşanmayı, lngdp_{it} gelir düzeyini, ln tar_{it} tarım sektöründeki kadın istihdamını, $\text{ln tar}_{d_{it}}$ tarım dışı sektörlerdeki kadın istihdamını, ln ed_{it} kadınların eğitim düzeyini ve ln mun_{it} ise erkeklerin işsizlik oranını temsil etmektedirler. Eşitlikte yer alan değişkenlerin tanım ve kaynakları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Araştırmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
Indiv_{it}	Türkiye’nin Düzey II bölgelerinin boşanma sayısının logaritması	TÜİK
lngdp_{it}	Türkiye’nin Düzey II bölgelerinin kişi başına gelirinin (kişi başı GSYH) logaritması	TÜİK
ln tar_{it}	Türkiye’nin Düzey II bölgelerinin tarım sektöründe çalışan kadın sayısının logaritması	TÜİK

Intard _{it}	Türkiye'nin Düzey II bölgelerinde tarım dışı (hizmet ve sanayi) sektörlerde çalışan kadın sayısının logaritması	TÜİK
Ined _{it}	Türkiye'nin Düzey II bölgelerinde yükseköğretimden mezun olan kadın sayısının logaritması	TÜİK
Inmun _{it}	Türkiye'nin Düzey II bölgelerindeki işsiz erkek sayısının logaritması	TÜİK

Tablo 2'de yer alan değişkenler TÜİK veri tabanından derlenmiştir. Eğitim düzeyi olarak kullanılan yükseköğretimden mezun olan kadın sayısının Düzey II bölge verilerinin 2008 yılından önceki verilerine erişilememesinden dolayı araştırmanın analizinde başlangıç yılı 2008 olarak belirlenmiştir. Ayrıca gelir düzeyini temsilen kullanılan kişi başı gelirin Düzey II bölge verilerinin 2017 yılından sonraki verilerine ulaşılamamasından dolayı da araştırmanın bitiş yılı 2017 olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın modelinin kurulmasında boşanma bağımlı değişkenini açıklamada kişi başı gelir, istihdam düzeyi, işsizlik oranı ve eğitim düzeyi değişkenleri dikkate alınmıştır. Literatürdeki genel eğilim doğrultusunda kişi başı gelir artışının boşanma sayısını artırması, yükseköğretim mezunu kadın sayısındaki artışın yine istihdam ve gelir etkisi kanalıyla boşanma sayılarını artırması beklenmektedir. Kadınların eğitim düzeyinin kadınların sektörel istihdamı üzerinde belirleyici olduğu düşüncesinden hareketle, literatürden farklı olarak tarım ve tarım dışı sektörlerde istihdam edilen kadınların sayısı birer değişken olarak modele dâhil edilmiştir. Tarım sektöründe istihdam edilen kadınlar çoğunlukla düşük eğitim ve gelir seviyesine sahip olduğundan, Giddens (2012) ve Rothrauff (2005)'un da belirttiği gibi aile kurumunun yapısal dönüşümünü, eğitilmiş ve nitelikli işlerde istihdam edilen kadınlara göre daha geriden takip etmektedir. Bu nedenle tarım sektöründe istihdam edilen kadın sayısı ile boşanma arasında ters yönlü ilişki beklenirken, tarım dışı sektörlerde istihdam edilen kadın sayısı ile boşanma arasında pozitif ilişki beklenmektedir.

Araştırmada örneklem olarak Kalkınma Bakanlığının 2011 yılında yayınladığı SEGE raporu doğrultusunda sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre sınıflandırılan Türkiye'nin dört bölgesi ve geneli seçilmiştir. SEGE-2011 raporuna göre Türkiye'deki Düzey II sınıflandırmasına göre göre yer alan 26 alt bölge sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre dört sınıfa ayrılmaktadır. Bu sınıflandırma Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Düzey II Bölgelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Birinci bölge	İkinci bölge	Üçüncü bölge	Dördüncü bölge
TR10 (İstanbul)	TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	TR63(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)
TR31 (İzmir)	TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)

BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL PANEL VERİ ANALİZİ

TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak)	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)
TR51 (Ankara)	TR52 (Konya, Karaman)	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	TR62 (Adana, Mersin)	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	
	TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	
	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)		
	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)		

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2011).

Tablo 3’te gösterilen dört bölge ve Türkiye örneklemini üzerinden sosyoekonomik faktörlerin boşanma üzerindeki etkisi panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Panel veri analizi; heterojenliğin kontrolünü kolay sağlaması, tespit edilmesi zor olan etkileri ölçmede ve tanımlamada etkili olması, karmaşık modellerin inşa edilmesi ve test edilmesine daha fazla olanak sağlaması ve araştırmacıya daha fazla gözlem imkânı sunması gibi üstünlüklerinden dolayı araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Baltagi, 2005:10-11). Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin modele eklenip eklenmemesine göre panel veri modelleri; statik ve dinamik panel veri modelleri olmak üzere sınıflandırılmaktadır (Hsiao, 2003:69). Statik panel veri modellerinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modelde yer almamaktadır. Sabit, eğim ve bozucu terimle ilgili yapılan varsayımlara bağlı olarak statik panel veri modelleri havuzlanmış etkiler, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Kutlar ve Babacan, 2012:84- 93). Bu modellerden hangisinin analiz için en uygun model olduğuna karar vermede F ve Hausman gibi ön testlerden yararlanılmaktadır.

Klasik model ile sabit etkiler modelleri arasında seçim yapmak için F testi kullanılırken, sabit etkiler model ile rassal etkiler modelleri arasında seçim yapmak için öncelikle örneklem seçiminin göz önünden bulundurulması gerekmektedir. Eğer tüm anakütle örnekleme dahil ediliyorsa sabit etkiler tahmincisinin kullanılması gerekirken, tüm anakütle arasından tesadüfi seçim yapılacaksa uygun tahmincinin rassal etkiler olması beklenmekte ancak Hausman testinden de onay alınması gerekmektedir. Bu çalışmanın panel birimlerini oluşturan sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre tüm alt bölgeler analize dâhil edildiğinden ve paneller yakın sosyoekonomik gelişmişlik derecesindeki bölgelerden oluşturulduğu için uygun tahminci sabit etkiler modeli olmakla birlikte Hausman testinin sonuçlarına da Tablo 4’te yer verilmiştir (Baltagi, 2005:79-80).

Birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmaması sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincilerinin temel ayrımıdır. Sabit etkiler tahmincisinde birim etki modelin dışarısında iken, rassal etkiler tahmincisinde birim etki hata terimi içerisindedir. Eğer birim etki ile bağımsız

değişkenler arasında korelasyon yok ise her iki tahminci de tutarlı olmasına rağmen rassal etkiler tahmincisi hata teriminin içerisinde yer alan birim etkinin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olmasının yol açtığı içsellik problemi nedeniyle tutarsız tahmin sonuçlarına yol açabilir. Bu yüzden bu durumda araştırma için uygun modelin sabit etkiler tahmincisi olduğuna karar verilir. Hausman testi (1978) rassal etkiler tahmincisinin etkin olduğuna dair temel hipotezi k serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uyan istatistik yardımı ile test etmektedir. Testin sıfır hipotezine göre birim etkinin hata terimi içerisinde yer aldığı rassal etkiler modeli, alternatif hipoteze göre sabit etkiler tahmincisi geçerlidir (Tatoğlu, 2012:195-196).

Analizde kullanılan tahmincilerin tutarlı sonuç verip vermediğini tespit etmek için modelde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sorunlarının varlığını sınavan temel varsayım testlerine başvurulmuştur. Varsayım testlerinin sonuçlarında bu sorunlardan birinin ve birden fazlasına rastlanması durumunda sorunun veya sorunların giderilmesi için analizin devamında dirençli tahmincilere başvurulacaktır.

5. AMPİRİK BULGULAR

Ampirik analizde ilk olarak F ve Hausman testleri kullanılarak havuzlanmış etkiler, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahmincilerinden hangisinin model için en uygun olduğuna karar verilmiştir. F ve Hausman testlerinin sonuçları Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4: F ve Hausman Test Sonuçları

Testler	F Testi		Hausman Testi	
	İstatistik değeri	Olasılık değeri	Ki kare değeri	Olasılık değeri
Genel	192,270	0,000	1221,060	0,000
Birinci Bölge	77,430	0,000	32,650	0,000
İkinci Bölge	38,180	0,000	56,050	0,000
Üçüncü Bölge	96,200	0,000	85,250	0,000
Dördüncü Bölge	21,300	0,000	159,860	0,000

Tablo 4'te raporlanan F ve Hausman test sonuçlarına göre tüm örneklem için sabit etkiler tahmincisi geçerlidir. Modelin belirlenen tahminciler ile analiz edilmesinden sonra tahmin sonuçlarında otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı gibi sorunların varlığının sınavmasında Baltagi- Wu (1999), Değiştirilmiş Wald ve Pesaran CD (2004) temel varsayım testlerine başvurulmuştur. Başurulan temel varsayım test sonuçları Tablo 5'te özetlenmektedir.

**BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL
PANEL VERİ ANALİZİ**

Tablo 5: Temel Varsayım Testleri

Testler	Baltagi – Wu Değiştirilmiş Wald Testi			Pesaran Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	
	İstatistik değeri	İstatistik değeri	Olasılık değeri	İstatistik değeri	Olasılık değeri
Genel	1,476	343,510	0,000	13,439	0,000
Birinci Bölge	1,227	3,280	0,773	5,444	0,000
İkinci Bölge	1,375	18,380	0,031	4,998	0,000
Üçüncü Bölge	1,703	21,810	0,003	3,960	0,000
Dördüncü Bölge	1,911	2,340	0,673	1,298	0,194

Tablo 5'in ikinci sütununda yer alan Baltagi- Wu testi sonuçlarının 2'den küçük olması modellerin tahmin sonuçlarında otokorelasyon sorununun varlığına işaret etmektedir. Otokorelasyon sorunun tespit edilmesinin ardından modellerdeki değişen varyansın varlığı Değiştirilmiş Wald testi ile sınanmıştır. Değiştirilmiş Wald testi sonuçlarına göre birinci ve dördüncü bölge hariç diğer örneklemdeki analiz modellerinde değişen varyans sorunu vardır. Panel veri analizindeki bir diğer varsayım olan yatay kesit bağımlılığı ise modeller için Pesaran'ın geliştirdiği CD testi ile sınanmıştır. CD testi sonuçlarına göre dördüncü bölge hariç diğer örneklemdeki analiz modellerinde yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Seriler arasında otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığının en az birine veya daha fazlasına rastlanmasından dolayı sabit etkiler tahmincisi ise yapılan tahminlerde sapmalar görülebilir. Bu sapmaları minimuma indirmek için araştırma modellerindeki katsayılar değiştirilmeden dirençli tahminciler kullanılarak standart hatalar düzeltilmiştir. Otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık sorunlarının tespit edildiği Türkiye geneli, birinci bölge, ikinci bölge ve üçüncü bölge örneklemlerinin analizi için Driscoll- Kraay tahmincisi tercih edilmiştir. Driscoll ve Kraay (1998) tahmincisi, zaman boyutu büyük asimptotiklere dayanmasına rağmen, yatay kesit bağımlılığının varlığı durumunda kısa zaman boyutlu panellerde bile yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan yaygın alternatiflerine göre daha tutarlı sonuçlar vermektedir (Driscoll ve Kraay:1998:550). Bu yüzden otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılık sorunlarının tespit edildiği durumlarda bu sorunları gidermede başarılı olduğu düşünülen Driscoll- Kraay (1998) tahmincisine başvurulmuştur. Sadece otokorelasyon sorununa rastlanan dördüncü bölgede ise Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tahmincisi kullanılmıştır. Bu tahminci kalıntıların korelasyonlu ve korelasyonsuz olma durumlarında dirençli standart hata üreterek panel veride otokorelasyondan kaynaklı hatalarını minimuma indirmektedir (Tatoğlu, 2012:246). Boşanmanın sosyoekonomik belirleyicilerini Türkiye genelinde analiz eden sabit etkiler ve Driscoll- Kraay dirençli tahmincilerinin analiz sonuçları Tablo 6'da özetlenmektedir.

Tablo 6: Genel Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: $Indiv_{it}$	
	Sabit Etkiler	Driscoll-Kraay Dirençli Tahmin
$lngdp_{it}$	0,104*** (2,970) [0,035]	0,104** (2,110) [0,049]
$Intar_{it}$	0,040*** (3,190) [0,013]	0,040*** (5,960) [0,007]
$Intard_{it}$	-0,009 (-1,250) [0,007]	-0,009* (-1,880) [0,025]
$Ined_{it}$	0,235*** (11,800) [0,020]	0,235*** (9,280) [0,025]
$Inmun_{it}$	0,059*** (3,210) [0,018]	0,059*** (2,960) [0,020]
Sabit	3,556*** (6,420) [0,553]	3,556*** (7,410) [0,479]
R-kare	0,607	0,607
Gözlem Sayısı	260	260
Bölge Sayısı	26	26

Not: t istatistikleri parantez, standart hata değerleri köşeli parantez içerisinde verilmektedir. *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

**BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL
PANEL VERİ ANALİZİ**

Tablo 6'daki Driscoll Kraay dirençli tahmin sonuçlarına göre Türkiye'de kişi başına düşen gelir düzeyi, tarım sektöründeki kadın istihdamı, kadın eğitim düzeyi ve erkek işsizlik düzeyinin boşanma üzerinde artırıcı etkisi vardır. Ayrıca Tablo 6'ya göre Türkiye genelinde tarım dışı sektörlerdeki kadın istihdamının boşanma üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Bu sonuçlardan hareketle Türkiye geneli için tarım sektöründe çalışan kadınlar üzerinde bağımsızlık etkisinin gelir etkisine üstün geldiği söylenebilir. Ayrıca boşanmanın en önemli belirleyicisinin kadınların eğitim düzeyi olduğu iddia edilebilir. Türkiye genelinde elde edilen bu sonuçların sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırılan bölgeler arasında farklılaşmış farklılaşmadığını gösteren sonuçlar Tablo 7'de raporlanmaktadır.

Tablo 7: Bölgelerin Tahmin Sonuçları

	1.Bölge		2. Bölge		3.Bölge		4.Bölge	
	Sabit Etkiler	Driscoll-Kraay	Sabit Etkiler	Driscoll-Kraay	Sabit Etkiler	Driscoll-Kraay	Sabit Etkiler	Arellano, Froot ve Rogers
lngdp _{it}	0,183** (2,150) [0,085]	0,183** (2,980) [0,061]	0,008 (0,110) [0,070]	0,008 (0,140) [0,053]	0,168** (2,360) [0,071]	0,168*** (4,540) [0,037]	0,045 (0,400) [0,112]	0,045 (0,420) [0,106]
Intar _{it}	-0,007 (-0,450) [0,015]	-0,007 (-1,110) [0,006]	0,114*** (3,220) [0,035]	0,114* (2,270) [0,050]	-0,010 (-0,290) [0,036]	-0,010 (-0,430) [0,024]	0,078* (1,830) [0,043]	0,078* (2,810) [0,028]
Intard _{it}	-0,005 (-0,870) [0,006]	-0,005 (-1,800) [0,003]	-0,164** (-2,570) [0,064]	-0,164** (-2,48) [0,066]	-0,003 (-0,040) [0,079]	-0,003 (-0,060) [0,049]	-0,071 (-0,950) [0,075]	-0,071 (-0,870) [0,082]
Ined _{it}	0,365*** (6,280) [0,06]	0,365*** (8,210) [0,044]	0,266*** (4,100) [0,065]	0,266*** (3,590) [0,074]	0,190*** (3,610) [0,053]	0,190** (3,460) [0,055]	0,242*** (3,820) [0,063]	0,242** (3,950) [0,061]
Inmun _{it}	0,001 (0,010) [0,060]	0,001 (0,010) [0,044]	-0,004 (-0,090) [0,044]	-0,004 (-0,110) [0,038]	0,023 (0,470) [0,048]	0,023 (0,330) [0,068]	0,109** (2,640) [0,041]	0,109** (5,920) [0,019]
Sabit	3,211 (1,660) [1,940]	3,211* (2,510) [1,280]	5,849*** (3,870) [1,511]	5,849*** (4,580) [1,278]	4,085*** (2,780) [1,471]	4,085** (3,560) [1,146]	2,463* (1,920) [1,281]	2,463 (2,190) [1,124]
R-kare	0,781	0,781	0,589	0,589	0,431	0,431	0,759	0,759

Gözlem sayısı	60	60	90	90	70	70	40	40
Bölge sayısı	6	6	9	9	7	7	4	4

Not: t istatistikleri parantez, standart hata değerleri köşeli parantez içerisinde verilmektedir. *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 7’de özetlenen analiz sonuçlarına göre birinci ve üçüncü bölgede kişi başına düşen gelir düzeyi boşanmayı pozitif yönlü etkilerken, diğer bölgelerde kişi başına düşen gelir düzeyinin boşanma üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Ayrıca Tablo 7’nin dördüncü satırındaki sonuçlara göre ikinci bölgede tarım sektöründe kadın istihdamının boşanma üzerindeki pozitif yönlü etkisi tespit edilirken, diğer bölgelerde değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda ikinci bölgede tarım sektöründe çalışan kadınlar üzerinde bağımsızlık etkisinin gelir etkisine üstün geldiği iddia edilebilir. Tablo 7’nin beşinci satırında yer alan sonuçlar ikinci bölge için tarım dışı sektördeki kadın istihdamının boşanma üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Diğer bölgelerde ise değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonuçlar ikinci bölgede sanayi ve hizmet sektöründe çalışan kadınlar üzerinde gelir etkisinin bağımsızlık etkisine baskın olduğuna işaret etmektedir. Tablo 7’nin altıncı satırında yer alan sonuçlara göre örneklemelerin tümü için kadın eğitim düzeyinin boşanma üzerinde artırıcı etkisi vardır. Bu sonuçlardan yola çıkarak örneklemelerin hepsinde boşanmanın en önemli belirleyicisinin kadın eğitim düzeyi olduğu iddia edilebilir. Tablo 7’nin yedinci satırında yer alan sonuçlara göre dördüncü bölgede erkek işsizlik oranının boşanma üzerinde pozitif yönlü etkisi var iken, diğer bölgelerde bu etki gözlemlenmemektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi en düşük olan dördüncü bölge için erkeğin işsiz kalması evlilik üzerinde ciddi sorun teşkil ettiği söylenebilir. Bu sonuç geleneksel toplumlarda ailenin gelir sağlayıcısının erkek olması ve erkeğin işsiz kalmasının aile yapısı üzerinde bozucu etkiler doğuracağı düşüncesini desteklemektedir.

Tablo 7’nin üçüncü sütündeki sonuçlara göre birinci bölge için boşanmanın belirleyicileri kişi başı düşen gelir düzeyi ile kadının eğitim düzeyidir. Kişi başı düşen gelir ve eğitim düzeyinin boşanma üzerindeki etkisi diğer bölgelere göre daha belirgindir. Bu durum bölgelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça kadınların eğitim düzeylerinden dolayı daha yüksek gelire sahip olduklarını ve bu durumun da boşanma olasılıklarını artırdığını göstermektedir. Tablo 7’nin beşinci satırındaki sonuçlar ikinci bölgenin boşanmanın belirleyicilerinin tarım sektöründeki kadın istihdamı, sanayi ve hizmet sektöründeki kadın istihdamı ve kadının eğitim düzeyi olduğunu göstermektedir. Tablo 7’nin yedinci satırındaki sonuçlarda üçüncü bölgede boşanmanın belirleyicilerinin kişi başına düşen gelir düzeyi ve kadının eğitim düzeyi olduğu görülmektedir. Tablo 7’nin dokuzuncu satırında yer alan sonuçlara göre dördüncü bölge için boşanmanın belirleyicileri kadının eğitim düzeyi ve erkeğin işsizlik düzeyi olmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda Türkiye’de boşanmanın belirleyicileri sosyo-ekonomik düzeye göre sınıflandırılan bölgeler arasında farklılaşmaktadır.

Analiz sonuçlarından hareketle Türkiye’de bölgeler arasında görülen boşanma sayısı farklılığı bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyindeki farklılık ile açıklanabilir. Analiz sonuçlarına göre bu farklılığın temel belirleyicileri gelir düzeyi ve kadının eğitim düzeyidir.

BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL PANEL VERİ ANALİZİ

6. SONUÇ

Türkiye’de boşanma oranlarının son zamanlarda artması araştırmacıların bu konuya ilgi göstermesine yol açmıştır. Boşanmanın belirleyicileri üzerine ampirik incelemelerde bulunan araştırmacılar gelir düzeyi, kadın istihdamı, kadının eğitim düzeyi ve işsizlik gibi faktörlerin boşanma üzerinde etkili olduğunu iddia etmişlerdir. Bu faktörlerden biri olan kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisi gelir ve bağımsızlık etkilerinin büyüklüklerine göre farklılaşmaktadır. Gelir etkisinin bağımsızlık etkisine baskın olması durumunda kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisi azaltıcı iken, bağımsızlık etkisinin gelir etkisine baskın olması durumunda kadın istihdamının boşanma üzerindeki etkisi artııcıdır. Kadının istihdama katılması sonucunda ortaya çıkan gelir ve bağımsızlık etkilerinin büyüklüğü zamana, topluma ve kadının istihdamda bulunduğu sektöre göre değişkenlik gösterebilir. Boşanmanın bir diğer belirleyicisi olan eğitim düzeyi kadınların işgücü içerisinde önemli mevkilerde konumlanmasına yol açarak cinsiyetler arası ücret farkının ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Eğitim düzeyinin artışı ile ücret düzeyi yükselen kadınlar için iş hayatının evliliğinin önüne geçmesi, çocuk sahibi olma kararlarını ertelemelerine ve boşanma kararlarını daha rahat almalarına yol açmaktadır. Bu yüzden eğitim düzeyi artan kadınlarda doğurganlık hızlarının azalması ve boşanma hızlarının artması beklenmektedir. Boşanma üzerinde etkisi olduğu düşünülen bir diğer faktör de işsizliktir. İşsizlik ile boşanma arasındaki ilişkinin cinsiyete, zamana ve topluma göre değişkenlik göstermesi beklenmektedir. Geleneksel toplumlarda ailenin gelir kapısı olarak erkeğin görülmesinden dolayı bu toplumlarda erkeğin işsiz kalmasının boşanmayı hızlandıracağı düşünülmektedir. Ayrıca işsizlik oranlarının yüksek olduğu dönemlerde boşanmanın maliyetinin ve karı- koca olmanın anlamının artmasının da boşanma üzerinde azaltıcı etkisi olması beklenmektedir.

Bu araştırmada, 2008-2017 döneminde SEGE 2011 raporuna göre sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesi esas alınarak sınıflandırılan Türkiye’nin dört bölgesi ve geneli için kişi başına düşen gelir, tarım sektöründeki kadın istihdamı, tarım dışı sektörlerdeki kadın istihdamı, kadınların eğitim düzeyi ve erkeğin işsizlik oranının boşanma üzerindeki etkisi panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu araştırmayı literatürden farklılaştıran iki temel nokta vardır. Bunlardan ilki kadın istihdamının sektörel olarak ele alınması iken, ikincisi ise örneklem olarak Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan SEGE 2011 raporuna göre Düzey II bölgelerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesi esas alınarak sınıflandırıldığı dört bölgenin seçilmesidir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye geneli için kişi başına düşen gelir düzeyi, tarım sektöründeki kadın istihdamı, kadının eğitim düzeyi ve erkeğin işsizlik düzeyi boşanma üzerinde artıcı etkiye sahiptir. Sanayi ve hizmet sektöründeki kadın istihdamının boşanma üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Bu sonuçlar doğrultusunda tarım sektöründe çalışan kadınlar için bağımsızlık etkisinin gelir etkisine göre daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Sanayi ve hizmet sektöründe ise bu etkilerin büyüklükleri için net bir şey söylenemez. Tarım sektöründe çalışan kadınlarda bağımsızlık etkisinin gelir etkisine göre daha üstün olması kadınların boşanmaları durumunda sosyal güvenceden mahrum kalmaması, transfer harcamaları ve ülkenin ekonomik gelişmesi sonucunda belirli bir düzeye erişmelerinden kaynaklanabilir. Ayrıca analiz bulgularına göre kadınların eğitim düzeyi Türkiye genelinde boşanmanın en önemli belirleyicisidir. Türkiye geneli için elde edilen bu sonuçların bölgeler arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre değişkenlik gösterip göstermediği dirençli tahminçiler ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre eğitim düzeyindeki artış tüm bölgelerde boşanmayı pozitif yönlü etkilerken, diğer değişkenlerin boşanma üzerindeki etkileri bölgeler arasında farklılaşmaktadır. Kişi başına düşen gelir düzeyi birinci ve üçüncü bölgede boşanmayı pozitif yönlü etkilerken, diğer bölgelerde değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Tarım sektöründeki kadın istihdamı ikinci bölgede boşanma üzerinde artırıcı

etkiye sahipken, diğer bölgelerde ise bu etki gözlemlenmemektedir. Sanayi ve hizmet sektörlerindeki kadın istihdamı boşanma üzerinde ikinci bölgede azaltıcı etkiye sahipken, diğer bölgelerde bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonuçlardan hareketle ikinci bölge için tarım sektöründeki çalışan kadınlarda bağımsızlık etkisinin gelir etkisine göre baskın olduğu, sanayi ve hizmet sektöründe çalışan kadınlarda ise gelir etkisinin bağımsızlık etkisine baskın olduğu ifade edilebilir. Boşanmanın bir diğer belirleyicisi olan erkek işsizlik düzeyi sadece dördüncü bölgede boşanma üzerinde etkilidir. Diğer bölgelerde erkek işsizlik düzeyinin boşanma üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Erkek işsizlik düzeyinin dördüncü bölgede boşanma üzerindeki pozitif yönlü etkisi geleneksel toplumlarda ailenin gelir kapısı olarak erkeğin görülmesinden dolayı erkeğin yaşadığı iş kaybının boşanma olasılığının artırmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Analiz sonuçları doğrultusunda Türkiye’de bölgeler arasındaki boşanma düzeyi farklılığı, bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar ile izah edilebilir. Ayrıca analiz sonuçlarına göre bu farklılığın temel bileşenleri gelir düzeyi ve kadının eğitim düzeyidir.

Bu sonuçlar doğrultusunda politika yapıcılar, toplum için önemli bir sorun haline gelen boşanmadaki artışın önüne geçmek için sanayi ve hizmet sektöründe istihdamda yer alan kadınların yaşam şartlarını destekleyici politikalar üretmelidir. Ayrıca sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerde erkeğin işsiz kalması durumunda ailenin gelir sağlayıcısı olan erkeğe geçici gelir transferinde bulunularak bu bölgelerde boşanmanın artmasının önüne geçilebilir. Gelecekte bu konuyu incelemeyi düşünen araştırmacılar da 2008 yılından önceki kadınların eğitim düzeyi verilerine ulaşarak boşanmanın belirleyicileri üzerinde daha kapsamlı araştırmalarda bulunabilirler. Ayrıca verilere erişilmesi durumunda boşanmanın belirleyicileri sektörel olarak da incelenebilir.

**BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL
PANEL VERİ ANALİZİ**

KAYNAKÇA

- Aksu, L. (2018). İşsizlik, Suç, Boşanma, İntihar Oranları ile İktisadi Büyüme İlişkisinin Nedenellik Testleri ile Analizi: Türkiye Örneği. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 58-100.
- Alpekin, D. & Luo, Y. (2015). The Relationship Between Female Labor Force Participation and Divorce: Panel Data Analysis on OECD Countries, *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 6(18), 1-29.
- Amato, P. R. & Beattie, B. (2011). Does the Unemployment Rate Affect the Divorce Rate? An Analysis of State Data 1960–2005, *Social Science Research*, 40(3), 705-715.
- Arellano, M. (1987). Computing Robust Standard Errors for Within Groups Estimators. *Oxford Bulletin Economics and Statistics*, 59, 87-97.
- Aydın, O. & Baran, G. (2010). Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 117-126.
- Baltagi, B. H. & Wu, P. X. (1999). Unequally Spaced Panel Data Regressions with AR (1) Disturbances. *Economic Theory*, 15, 814-823.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data* (3.BASKI). John Wiley and Sons.
- Bayrak, S. (2019). Türkiye’de İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1980-2017 Dönemi İçin Nedenellik Analizi. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(1). 39-54.
- Bremmer, D. & Kesselring, R. (2004). Divorce and Female Labor Force Participation: Evidence from Times-Series Data and Cointegration. *Atlantic Economic Journal*, 32(3), 175-190.
- Caarls, K. & De Valk, H. A. (2018). Regional Diffusion of Divorce in Turkey. *European Journal of Population*, 34(4), 609-636.
- Cafri, R. & Çukadar, Ö. P. (2018). Boşanmanın Sosyo-Ekonomik Nedenleri Üzerine Mekansal Ekonometrik Bir İnceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı*, 407-424.
- Demircioğlu, N. S. (2000). *Boşanmanın Çalışan Kadının Statüsü ve Cinsiyet Rolü Üzerine Etkisi*, (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Driscoll C. H. & Kraay A. C., (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data. *The Review of Economics and Statistics*, 80, 549-560.
- Eckstein, Z. & Lifshitz, O. (2011). Dynamic Female Labor Supply. *Econometrica*, 79(6), 1675-1726.
- Erkan, E. (2017). *Türkiye’de Boşanma Olgusunun Belirleyicileri: Panel Veri Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Eurostat (2019, 1 Ağustos). Marriage and Divorce Statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_Divorce_Statistics .
- Froot, K. A. (1989). Consistent Covariance Matrix Estimation with Cross-Sectional Dependence and Heterosdecasticity in Financial Data. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 24, 333-355.

- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Çev.) Güzel C., Kırmızı Yayınları.
- Gonzales-Val, R. & Marcen, M. (2018). Unemployment, Marriage and Divorce. *Applied Economics*, 50(13), 1495-1508.
- Hausman, J. A. (1978). Specification Test in Econometrics. *Econometrica*, 46(6),1251-1271.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data* (2. Baskı). Cambridge University Press.
- Kalkınma Bakanlığı (2019). *İllerin ve Bölgelerin Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*.<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/Webicerikgosterm.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC43121E8457331356>.
- Kutlar, A. & Babacan, A. (2012). *Stata Uygulaması ile Ekonometriye Giriş*, Orion Kitabevi.
- Kutlar, A., Erdem, E. & Aydın, F. F. (2012). Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(1), 149-168.
- Kutlar, A., Torun, P. & Işık, T. T. (2016). *Türkiye’de Bölgesel Boşanma Farklılıkları:2004-2013*. International Congress of Management Economy and Policy Proceeding Books, İstanbul, Türkiye.
- Özer, U. & Topal, M. H. (2017). Genç İşsizliği, Suç, İntihar ve Boşanma Düzeyleri ile İlişkili Midir? Türkiye’den Ampirik Bir Kanıt. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 50-63.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostis Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Paper in Economics*,435
- Rogers, W. H. (1993). Regression Standard Errors in Clustered Samples. *Stata Technical Bulletin*, 3, 88-94.
- Rothrauff, T. C. (2005). *Beliefs About Intergenerational Assistance Following Divorce and Remarriage: Does Race and Ethnicity Matter?* (Doctoral Dissertation). University of Missouri, Columbia.
- Sandalcılar, A. R. (2012). İşsizlik Boşanmayı Etkiliyor Mu? Bölgesel Panel Nedensellik. *Ege Akademik Bakış*, 12 (2), 225-238.
- Sprecher, S., Cate, R. & Levin, L. (1998). Parental Divorce and Young Adults Beliefs About Love. *Journal of Divorce and Marriage*, 28(4), 21-35.
- Sucu, İ. (2007). *Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Toplumsal Kabulleri Sakarya İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Topbaş, F. & Kurt, S. (2007). İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1970–2005 VAR Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 30-43.

***BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL
PANEL VERİ ANALİZİ***

Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayınevi.

TUIK (2019). *Türkiye İstatistik Veri Tabanı*. www.tuik.gov.tr.

Üçler, G. & Kızılkaya, O. (2014). Kadın İstihdamının Boşanma ve Doğurganlık Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bölgesel Panel Veri Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 28-43.

Vignoli, D., Matysiak, A., Styrac, M. & Tocchioni, V. (2018). The Positive Impact of Women's Employment on Divorce: Context Selection or Anticipation?. *Demographic Research*, 38, 1059-1110.

EXTENDED ABSTRACT

Divorce cases, which are common today, have ceased to be a domestic issue and have become a social issue. This study aims to examine whether this issue differs between sectors and regions. For this purpose, the difference of divorce among regions which are classified by Socioeconomic Development Index (SEDI) is shown with the help of a map classifying the country into regions according to socio-economic development levels. According to the map, in Turkey, the divorce rate of regions with high socio-economic development level is even above the European average, while the divorce rate of regions with low socio-economic development level is far below the cumulative level of Turkey. Focusing on the differences between the divorce rates of regions with different socio-economic development levels, this study tries to answer two questions. The first question is, does the impact of women employment on divorce differ between agricultural and non-agricultural sectors? Second question is, do the factors affecting divorce vary according to the development level of the region? In answering the first question, in the analysis model established to determine the determinants of divorce, women employment was included separately as agriculture and non-agricultural sector. The study utilized SEDI-2011 report for answering the second question. In line with SEDI-2011 report, 26 Local Administrative Units (LAU) II regions in Turkey are divided into four main clusters according to their socio-economic development levels. In this context, the research model which established to examine the determinants of divorce rate, is analyzed separately for Turkey and four different regions classified by socio-economic development level.

When the literature is examined, it is seen that the determinants of divorce are addressed on a provincial or regional basis in other studies using regional data. In these studies, which are conducted on a regional basis, regions are determined according to their geographical proximities instead of their socio-economic development levels. To the knowledge of the researchers, there is no study in the literature examining the determinant of divorce in regions classified according to socio-economic development levels in Turkey. In addition, in the related literature, the study examining the impact of female employment in agriculture and non-agricultural sectors on divorce on a regional basis in Turkey has not yet been detected. These gaps are the main motivations of the research.

In the analysis of the research model, panel data method was utilized because of such features as having an easy control of heterogeneity and providing more observation opportunities. F and Hausman tests were used to decide which of the panel data methods would be the most suitable ones for the research. F and Hausman test findings showed that the fixed effects estimator was the most suitable method for the analysis of all samples used in the study. Before the research model was analyzed with the fixed effects estimator, the existence of heteroscedasticity, autocorrelation and cross-section dependence problems in the model were tested with basic assumption tests. Baltagi-Wu test findings showed the presence of autocorrelation in all samples in the study. According to the modified Wald test findings, there was a heteroscedasticity problem in the the samples except for the ones in which the first and fourth regions are located. In the CD test findings, cross-section dependence was found in samples except for the fourth region. Driscoll-Kraay (1998) estimator was preferred in the analysis of samples in which all three problems of heteroscedasticity, autocorrelation and cross-section dependence were detected. In the sample where only autocorrelation was determined, Arellan (1987), Froot (1989) and Rogers (1993) estimators were used.

BOŞANMANIN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÖLGESEL PANEL VERİ ANALİZİ

According to the analysis findings, per capita income, female employment in the agricultural sector, female education level and male unemployment have an increasing effect on divorce in Turkey. Also, no significant effect of female employment in non-agricultural sectors on divorce was detected in the findings. Based on the findings, it can be interpreted that the effect of independence on females employed in the agricultural sector is superior to the income effect. The fact that the effect of independence in females employed in the agricultural sector is superior to the income effect may be due to the fact that women are not deprived of social security in case of divorce, they reach a certain level as a result of transfer expenditures and economic development of the country. In addition, based on the findings, it can be said that the most important determinant of divorce for Turkey, in general, is the level of female education. When the determinants of divorce are examined according to the regions classified in line with their socio-economic development levels, it is seen that the factors affecting divorce differ between regions. According to the findings, while the per capita income level has an increasing effect on divorce in the first and third regions, it does not have a significant effect on divorce in the second and fourth regions. While female employment in the agricultural sector has an increasing effect on divorce in the second and fourth regions, it does not have a significant effect on divorce in the first and third regions. On the other hand, female employment in non-agricultural sectors has an increasing effect on divorce only in the second region. Female education level has an increasing effect on divorce in all regions. However, the region where female education level has the greatest impact on divorce is the first region with the highest socio-economic development. Male unemployment has an increasing effect on divorce only in the fourth region. This effect supports the fact that men are perceived as the income source of the family in traditional societies, and that the unemployment of men in these societies will accelerate divorce. Based on the analysis findings, the divorce level differences between regions in Turkey can be explained by the differences between the socio-economic development levels of regions.

In line with the findings, it is recommended to develop policies that support the living conditions of female employed in the industry and service sectors in order to slow down the rate of divorce. In addition, if the men become unemployed in the low socio-economic development regions, the increase of divorce can be prevented by making temporary income transfer to the family in these regions, since the men are the income source of the family. Researchers who consider examining this issue in the following period can add a new dimension to the subject by conducting retrospective and more comprehensive researches if they have access to the data regarding female education levels before 2008.